
INVESTIGACIONS ARQUEOLÒGIQUES EN EL TURÓ DEL CASTELL D'ARRAHONA

R. Subirana Oller

De les diverses edificacions medievals que varen existir, les que millor han perdurat, com els castells i esglésies, en són la part més representativa per la fortalesa de les seves pròpies construccions, les primeres, de caràcter defensiu i les segones, de protecció acollidora. Castells, esglésies o ermites, les trobarem sempre properes, deixant algun que altre cas excepcional, i difícilment podien desglosar-se en aquell temps que les dues coses eren imprescindibles en l'ambient de vida que predominava, com eren el feudalisme i el temor religiós. Com a exemple d'aquell veinatge d'edificis, pensem en el castell d'Arrahona situat dalt del turó i l'església parroquial de Sant Feliu d'Arrahona en el pla on encara existeix l'ermita de Sant Nicolau, a ben segur, la part més antiga i robusta d'aquell rudimentari temple religiós.

Els historiadors de l'època medieval han escrit que no es pot parlar d'aquell temps sense fer esment de la gran quantitat de castells que hi existiren, doncs algunes vegades, en un mateix domini senyorial, foren dos els castells aixecats, com per exemple, el castell baronal d'Esparraguera i el de Sant Salvador de les Espases, a cada banda del riu Llobregat, dependents d'un mateix senyor. Però en tot aquella abundància de castells, els senyors dominants no els podien edificar de qualsevol manera i tampoc allà on ells haguessin volgut, perquè a mitjans del segle X, ja existia una prohibició de construir cap castell sense un permís del comte sobirà, doncs quedava patent que els materials per a construir-los eren extrets de les terres, i aquestes formaven part del comtat¹. I encara, una de les principals nor-

1. Varis autors: **Els Castells Catalans, volum I**. Rafael Dalmau, editor. Barcelona 1967

mes, a més de no edificar-los capriciosament, era que la construcció, a més d'haver escollit el punt adequat, havia d'ésser del tot sòlida, de pedra seca o amb calç, i també amb guix, com ens ho demostra una escriptura del comte Ramon Berenguer I, atorgada a l'any 1067². Algunes vegades, segons la densitat de poblament, s'obligava que la torre central del castell, que servia d'última protecció i també per l'homenatge, havia de tenir unes mides determinades i un mínim de dos pisos o sostres.

Unes normes semblants regien en les construccions d'esglésies, perquè al construir-les, es fes ja amb l'intent que, en cas de necessitat, s'utilitzessin com a llocs de protecció dels feligresos que no podien agafar les armes per lluitar en pròpia defensa.

Si els castells servien per la guerra, acabada aquesta, asseguraven la pau, i al mateix temps que defensaven les propietats territorials del senyor feudal, servien igualment perquè la gent de la gleba, els que treballaven pel senyor, s'hi sentien millor protegits i amparats de tot perill que pogués venir d'altres comarques.

Algunes vegades, en contemplar les ruïnes d'un castell, i estudiant els materials usats per la construcció, ens podria semblar que es tracta d'una pobra fortalesa que no s'adiu res amb el que significa el nom defensiu, però hem de pensar que existeixen castells que en un principi, i en temps de perill, foren construïts precipitadament, però amb l'esperança que, arribat el temps de pau i calma, s'enfortirien molt millor i amb materials adequats, cosa que en ocasions no es complia degut a l'adversa economia del senyor. Així, no ens ha d'estranyar a l'hora de fer judicis sobre les qualitats de la construcció, ja que pot semblar pobra i de característiques no adequades a l'època que va ésser edificat. La categoria d'un castell, segons les seves formes, pot donar personalitat històrica a la comarca i més en el terme on resideix, doncs encara que hagin passat aquells temps de feudalisme en tantes opressions i actes vergonyosos, no per això hem de menysprear les ruïnes que ens queden, perquè, com tota cosa de l'antigor, mereix admiració i respecte recordant els esforços i sacrificis d'aquelles persones que els varen construir, algunes d'elles, per força i com a càstig en els treballs més durs, i les altres, per guanyar, escassament, el pà moresc de cada dia.

Cal distingir que una torre defensiva no significa pròpiament un castell, doncs podria tractar-se d'una torre aïllada construïda en un punt estratègic de camins o en un lloc de valuoses terres de conreu, però en canvi, existeixen castells amb torres, fossin aquestes per l'homenatge en el centre del castell, i també defensives situades en diversos punts de la fortificació. En aquells temps de la Reconquesta on per tot arreu ressonava el corn de guerra, les primeres construccions defensives que en l'avançada s'anaven construint eren només que torres aïllades, que després, amb el pas del temps i dels avanços de seguretat s'anaven ampliant a mesura que les famílies s'hi quedaven al seu voltant. Aleshores s'esdevenia que aquella torre de principi, era transformada ja en definitiu castell, com així consta en llocs

2. Lluís Almerich: **Els Castells de Catalunya**. Col·lecció Monografies de Catalunya. Obra núm. 1. Editorial Millà. Barcelona 1947.

3. Lluís Almerich: Obra citada.

que la torre fou construïda en els segles IX o X, i el castell en els segles XIII o XIV³.

Els senyors feudals no sempre habitaven el castell, i menys encara quan aquests eren situats en punts d'accés difícil, i només en temps de guerres o discòrdies, el senyor es presentava al castell per defensar-lo i organitzar amb els seus homes, el grup armat per combatre els enemics. L'administració i la justícia, eren obra del castlà, persona que substituïa el senyor al qual el representava en tota llei. De fet, l'existència del castlà no era sempre beneficiosa, segons les circumstàncies, especialment quan volia imposar la seva autoritat en llocs, com per exemple, a Sabadell mateix, que en els segles XII i XIII, ja començava el seu creixement apartada del redós del castell d'Arrahona en el qual, el castlà, volent imposar el seu poder, va ocasionar conflictes quan ja els sabadellencs tenien nomenat un batlle de la vila que els representava, i en certa manera, es consideraven, o volien considerar-se, independents del senyor feudal⁴.

Un castell feudal representava, de fet, la grandesa i, per altra part, la misèria d'aquella població subjecta a la disciplina i voluntat del senyor, perquè no existien drets civils, i tot eren deures envers el senyor. Però també ens cal reconèixer la gran utilitat del castell com a origen de molts pobles que, iniciats sota la seva protecció, anaren poc a poc evolucionant fins esdevenir llocs de població, com és el cas de Sabadell. Moltes localitats porten en el segell municipal, la figura d'un castell o d'una sola torre com a significació històrica del seu passat. Per això, els sabadellencs, descendents d'aquells arrahonesos, hauriem de recordar i mirar amb més comprensió el turó d'Arrahona on havia existit el castell feudal. És veritat que gairebé no en queda cap resta, però sabem segur que el castell existia, i si a la serra de la Salut, en el lloc mateix del santuari, on hi havia la mansió romana d'Arrahona, i que tampoc n'hi queden restes, s'hi va plantar un monòlit o pedró amb la inscripció recordatòria i com a senyal d'aquella existència, també en el turó del castell d'Arrahona, pel mateix motiu, hi seria convenient un altre monòlit per així perpetuar la memòria del castell, doncs quedarien senyalats els dos llocs més antics de la nostra història.

Però com que el que ens interessa és només tot allò que es refereix a les construccions del castell, deixem a part les dates històriques, i fent un repàs a la bibliografia local per un millor coneixement de conjunt, veurem les diverses opinions, copiant només les ratlles relacionades amb la dita construcció del castell d'Arrahona.

Feliu Sardà i Salvany i Pere Turull Moragues⁵ digueren que, segons la tradició, el castell d'Arrahona era situat en el punt més alt de la confluència del Riutort amb el riu Ripoll, i que fins a principis del segle XIX, encara hi existiren algunes restes de parets. Interessant la referència de Sardà i Turull, però és de doldre que no diguin quina classe de restes eren, i també sembla que vulguin expressar que a l'any 1898, quan escrigueren el seu llibre, ja no existia cap vestigi.

4. Miquel Carreras: **Elements d'història de Sabadell**. Edicions de la Comissió Municipal de Cultura. Sabadell 1932.

5. Feliu Sardà Salvany i Pere Turull Moragas: **Consueta parroquial de la iglesia de Sant Feliu Africà de Sabadell. Ordenada per encarrech de la M.I. Obra de dita Iglesia, ab algunes notícies històriques sobre la mateixa**. Sabadell, Tipografia Vives, 1898.

Josep Sardà i Agustí Rius⁶, digueren textualment: «Estaba el castillo situado sobre un montezuelo entre el río Ripoll y el torrente de Riutort, y pocas son las noticias que de aquel edificio se tienen. No se sabe como ha desaparecido, y en el día su territorio es muy reducido, pues sólo se extiende al montezuelo y sus faldas. En lo alto de aquella eminencia se encuentra algunos escombros y ruinas que recuerdan la existencia de algún edificio en los siglos pasados, habiendo la inclemencia del tiempo derribado hasta los restos de las paredes. Ignórase las cualidades y circunstancias del mismo, creyéndose que fue un castillo por el nombre, pero sin saber si era un poderoso asilo contra los moros o una casa fortificada para la seguridad de su señor en las guerras que sostenían en aquellos tiempos».

Aquesta referència va ésser escrita l'any 1867, i els autors ens diuen que a dalt el turó del castell, encara hi havia «algunos escombros y ruinas», pero no poden concretar si era un castell o una casa fortificada.

En Josep Salvany Oller⁷ només ens diu el que ell mateix va copiar del Dr. Jaume Caresmar, que «no lejos de la villa de Tarrasa, está lo que llaman Sabadell, de la que en los documentos antiguos no se halla memoria alguna si no del castillo de Arrahona que está junto allí en gran parte arruinado». Fixem-nos com diu «en gran parte arruinado», i això significa que no ho era del tot quan Caresmar ho va escriure en el seu llibre **Carta sobre la anti-gua població de Catalunya** a l'any 1780, o sigui onze anys abans de la seva mort.

Agustí Rius Tarragó⁸, metge local, va escriure: «También se levantaba entonces un castillo señorial en la prominencia que se encuentra entre el torrente Riutort i el rio Ripoll, a mano izquierda del camino de la Salud. Se llamaba de Arrahona, y tenía jurisdicción sobre Sabadell y otros pueblos». Veiem com el Dr. Rius no fa cap esment del castell militar i defensiu, i si només diu que era de caràcter senyorial, cosa molt difícil de creure.

Manuel Ribot Serra⁹ va dir: «Todos cuantos nos han precedido en la investigación histórica, han citado y admitido como hecho indudable, la existencia del antiguo castillo de Arrahona, y Bosch y Cardellach no le da otra importancia que la de ser un feudo de algún personaje poderoso, cuyo dominio jurisdiccional extendiese en ocasiones, a los términos de Barbará y Polinyá, y algunas veces al de Tarrasa y constantemente al de Sabadell. Se reconoce que el castillo dio nombre a la antigua parroquia de San Félix de Arrahona». Concretament, el nostre poeta i cronista local, no ens parla de cap construcció i si només de la importància comarcal que el castell havia arribat a tenir en certes ocasions.

Mossèn Gabriel Clauselles¹⁰ només anota que «a l'any 1041, Bernat Amat era senyor del castell d'Arrahona, situat damunt mateix del morrot

6. Josep Sardà i Agustí Rius: **Guía histórica, estadística i geográfica de Sabadell**. Establecimiento Tipográfico de M. Torner. Sabadell, 1867.

7. José Salvany Oller: **Reflexiones críticas sobre la antigüedad de la parróquia de Sabadell. Precedidas de unos apuntes biográficos del autor**, por el Dr. Pedro Puig Sardà. Imprenta de M. Torner. Sabadell, 1888.

8. Agustín Rius Tarragó: **Topografía médica de Sabadell. Estudio médico-demográfico-higiénico-social con historia y folklore**. Barcelona, 1914.

9. Manuel Ribot Serra: **Orígenes históricos de Sabadell**. Tipografía Ribera. Sabadell, 1916.

10. Mossèn Gabriel Clauselles: **Anuari Sabadellenc**. Sabadell, 1928.

d'aquell promontori que hi havia entre el Riutort i el Ripoll, que en documents del segle XIV, sempre que es parla del castell, de les planes del castell i de la seva vall o fossada, apareixen sempre com a llindes de dits rius». És curiós aquí com mossèn Clauselles ens parla de les plantes del castell i per primera vegada, de la vall, o tallat que separa el castell.

Josep Rosell¹¹ si bé repeteix el dels altres historiadors, al final diu que durant molts anys «el castell d'Arrahona exercí una influència decisiva en la marxa i desenrotllament del petit poble sabadellenc».

El que fou gran historiador Francesc Carreras Candi, encara que no era sabadellenc, va escriure diversos articles sobre la història de Sabadell i un d'ells¹² només es queda dient: «Sant Fèlix d'Arrahona estigué, a l'edat mitjana, dintre els límits jurisdiccionals del castell», i després fa còpia d'unes notes d'en Ribot i Serra que ja tenim esmentades.

L'infatigable investigador barceloní, mossèn Josep Mas, també va escriure alguns articles històrics referents a Sabadell¹³, expressant els seus límits de la següent manera: «El castell d'Arrahona confrontava, segons una escriptura de l'any 1112, pel cantó de llevant, amb el castell de Sentmenat i també amb Santiga. A migdia amb el castell de Barberà i Sant Pau de Riusech. A ponent, amb el terme de Terrassa, i a tramontana, amb el castell de Castellar». En un altra escriptura més antiga, especifica aquests altres límits: «El castell d'Arrahona confrontava a llevant, amb els termes de Sentmenat i Polinyà. A migdia, amb Santiga i Barberà. A ponent, amb el Riusec i Terrassa i Sant Quirze, i pel cantó de tramontana, amb el terme de Jonqueres».

El conjunt d'aquestes dues escriptures, ens demostra plenament la importància territorial que tingué el nostre castell al posseir, els segles XI i XIII, terrenys extensos.

Del Dr. Antoni Bosch i Cardellach, que fou el primer i més complert historiador local¹⁴ en copiem textualment aquesta llarga, però interessant, explicació: «Los soldados de los castillos que se mencionan en el testamento de Raimundo, hijo de Pedro Guillermo, dan una prueba evidente que aquellos castillos y el de Arrahona, eran unas casas fortificadas para la seguridad en las guerras. Sin duda, fue el castillo de Arrahona quien dio principio o nombre a la antigua parroquia de San Félix. Era el castillo situado sobre un montezuelo entre la riera nombrada del Riutort i el río Ripoll. Por dos documentos hasta aquí vistos, se extienden en presentarnos a este castillo con la confusa noción de ser un feudo de algún personaje poderoso, y la extensión de su dominio o jurisdicción, como un distrito o término que a veces no podía considerarse separado de este último. Es incierto el motivo y modo que se ha aniquilado, sólo es cierto que su feudo está casi enteramente desmembrado y reducido a angostos límites que sólo ocupa el

11. Josep Rosell: **El rodal de Sabadell**. Imp. Joan Sallent. Sabadell, sense data.

12. Francesc Carreras Candi: Articles publicats en els butlletins de l'any 1921 dels Centres Excursionistes «Sabadell» i «Vallés».

13. Mossèn Josep Mas: Articles publicats l'any 1921, en els butlletins dels dos centres excursionistes locals que aleshores existien: «Sabadell» i «Vallès».

14. Antonio Bosch Cardellach: **Memorias de Sabadell antiguo y su término desde el año 1784**. Tipografía de Juan Baques e Hijos. Sabadell, 1882.

montezuelo y en la más alta de su eminencia, vemos algunos escombros o ruinas que nos manifiestan que en los siglos anteriores hubo allí algún edificio cuyos restos eran algunas paredes que la inclemencia de los tiempos derribó pocos años atrás, pero ignorando positivamente las demás circunstancias y calidad de su feudo. Creen algunos que este feudo fue castillo, y el mismo nombre así lo evidencia: pero cual fuese el verdadero, si fue asilo poderoso de los moros o casa fortificada para la seguridad de su señor, queda mucho lugar a la probabilidad para las conjeturas». Efectivament, moltes se'n podien expressar de suposicions, però la més concreta que ara nosaltres ens interessa, és la de repetir que en vida del Dr. Bosch, encara hi existien restes de parets o muralles.

Com a sincer homenatge al mestre d'historiadors locals, hem anotat de Miquel Carreras¹⁵ les notes que segueixen de les moltes més que se'n podrien transcriure. Ho fem amb admiració, però amb tristesa de no haver-lo conegut personalment.

«En temps reculats de l'edat antiga pertany el nom d'Arrahona, si és ibèric com totes les probabilitats acrediten... Amb el pas del temps, la civilització romana va entrar a la nostra terra..., el nom ibèric d'Arrahona va prendre una certa notabilitat oficial». El castell, possiblement usat pels ibers, havia de renéixer durant la Reconquesta. Consta que l'any 801, els francs guanyaren definitivament Barcelona, i a la meitat del segle X, s'assegurava la possessió del Penedès. «Durant aquesta època —continua Carreras— el castell d'Arrahona devia prendre importància, per tal como era bastant proper a la ratlla... Aleshores devia concentrar-se al seu volt la nova gent que venia a poblar, i la vella dispersa, perquè els sarraïns no danyaven a qui no els contrastava». D'ençà que els gods prengueren la senyoria de Catalunya als romans, i fins que els francs la prengueren dels sarraïns, res sabem d'Arrahona. El nom, però, va continuar viu, i en el segle X, ja torna a sortir, i com els noms es mantenen per tradició, es conduent suposar que no es va interrompre la població en el terme. La invasió sarraïna en el segle VIII, no va desarrelar doncs el nom d'Arrahona que ja trobem esmentat en documents de l'any 961. Exactament el dia 21 de març d'aquell any 961, «Luisandre —com diu Carreras— va donar a la casa religiosa de Sant Miquel Arcàngel, de Barcelona, una propietat situada en el terme d'Arrahona, a l'indret de Cannabarias, o Canyameres... El castell d'Arrahona, sabem que era mig enderrocat quan, l'any 1366, Roger de Besora, va donar-ne possessió a Berenguer de Relat. No hem de creure —segueix dient Carreras— que fos un castell important: era més aviat una torre. Una cosa se'n conserva, i és el vall format pel queixal que trenca la roca del cim del turó i que, fins i tot, de lluny, es veu clarament. Aquest vall sembla fet mig per l'home i mig per la naturalesa, i les escriptures el senyalen, de vegades, com a terme».

Seguint la norma en aquestes anotacions de la bibliografia consultada, ens reduïm només a tot allò millor demostratiu de les construccions i a les primeres dades, sense contradir cap opinió esmentada. Més endavant, en demostrar els resultats dels treballs arqueològics realitzats, es demostraran fets molt diferents. Ara ve a tomb per aclarir que en transcriure el nom

15. Miquel Carreras: Obra citada.

d'Arrahona, l'hem escrit sempre així, prescindint d'altres denominacions per exemple Rahona i Arraona entre varis d'altres semblants.

També Andreu Castells¹⁶ dedica extens comentari del castell d'Arrahona, com és una mostra l'extracte que hem escollit, i just cal senyalar que junt amb Bosch i Cardellach i Miquel Carreras, formen la trilogia de la millor informació històrica documentada publicada fins avui. Diu així en Castells:

«No ens diuen els documents quina forma ni quina grandària tenia la seva arquitectura, però mirant el poc espai de terreny, es veu que forçosament havia d'ésser una torre petita, [...] Per altra banda el prevere Plàcid Vilarrúbias, diu que «recordem haver vist i visitat diverses vegades les seves ruïnes, i amb franquesa, aleshores, encara que érem molt joves, dubtàvem que fossin de cap fortalesa o castell unes parets el gruix de les quals no indicaven que fossin fortes i resistents; no es veia cap fossat ni restes d'aquest, i la pedra, composta per palets recollits en el Ripoll, no recordava l'antiguitat, ja que ni un carreu, ni una pedra picada, ni sense polir, no es veia en aqueixes». Malgrat tot, la torre existí, i hi havia pedres cairejades d'ull de serp, ben col·locades que indicaven una torre quadrada d'uns deu metres, amb la porta que donava a migdia i altres murs, que foren descoberts per les excavacions que hi practicà per l'agost de 1920 en Vicenç Renom i dels quals amb les seves explicacions i seguint, de certa manera, els sots que encara hi queden, hem fet el croquis aproximat que publiquem, junt amb una fotografia de les excavacions. Poc després d'aquestes, el pagès que tenia cura de la vinya de les Costes Bessones arrancà les pedres fonamentals i desorganitzà la reserca del nostre savi. Part de les pedres escairades del fonament del castell arrahonès, les hem trobat a can Sobirà, la casa que està emplaçada a la conca del Riutort, sobre els apestres de cal Buxó, i tenen unes mides aproximades de 50×30×16 centímetres. Devia ésser una petita torra, amb pedra viva i, com era costum, amb tapieres, com les usades per a la construcció. [...] Les darreres documentacions sobre al castell, es remonten a les «Actes de la Comunitat» del segle passat, on es diu «que se ha perdut la memòria per haber-se acabat de derruir sos vestigis en lo present any 1831, per aprofitar-se de las pedras, construint casas en esta Vila», que foren, precisament, les del carrer de la Salut, o en el Registre de la Propietat, on les llindes dels Puigjaner i altres propietaris del voltant de la serra d'Arrahona, citen el «castell de Rahona, com a termenal».

Andreu Castells, encara ens diu altres coses que es poden llegir en el seu valuós llibre, fins i tot, s'exposa en suposar que ja podia existir en temps dels moros, i com a complement, va idealitzar, en una fotografia, la torre central. En fi, tots som lliures de fer suposicions, però cal acceptar-les sempre que siguin orientades a una probable realitat.

Fet aquest repàs de la bibliografia local, seria injust de no recordar a Joan Montllor i Pujal, doncs en alguns dels seus nombrosos escrits, fa esment del castell d'Arrahona, però sempre amb referències històriques, que, ho repeteixo, no són del conjunt principal d'aquest treball.

Quan a l'any 985 el comte Borrell II tingué d'abandonar Barcelona per la nova escomesa de les hosts sarraïnes dirigides per Almançor, es refugià

16. Andreu Castells: **L'art sabadellenc**. Edicions Riutort. Sabadell, 1961.

a les muntanyes de Manresa¹⁷ i des d'aquells llocs féu una crida a tots els cavallers i homes d'armes per reorganitzar-se i treure novament de Catalunya, la gent enemiga. L'escomesa va ésser tan forta i victoriosa que es va recobrar totes les terres fins prop de Lleida, i aleshores, retornats a llurs comarques, el comte Borrell, com a premi i compensació per la victòria obtinguda, va repartir entre els seus homes que més s'havien distingit a la guerra, diverses parts d'aquelles terres reconquerides, però amb una condició ben determinant, que per prevenir altres possibles infiltracions de l'enemic, cada senyor que quedava propietari, havia d'edificar un castell en bona construcció, això és, un castell defensiu i situat en el punt que oferís una àmplia vigilància i resistència a aquell possible enemic¹⁸. Tenint en consideració aquella ordre del comte Borrell II, no resultaria gens aventurat pensar que el castell d'Arrahona i els altres propers a Sabadell, poguessin correspondre pels volts d'aquell any 985.

Per una millor i més completa comprensió, i al mateix temps per donar una major categoria històrico-arqueològica del castell d'Arrahona, anotarem les primeres dades conegudes dels castells veïns al terme sabadellenc, segons consten en el volum II d'**Els Castells Catalans**. Castell de Castellar, la seva existència abans de la invasió d'Almançor, és segura, perquè uns deu anys abans, o sigui en 975, els documents ja anomenen unes terres i vinyes situades en el «terminio castrum Castellare, inlocum que dicunt Valrane». Castell de Barberà: la data més segura és l'any 1005, però pel que es refereix al nom de «Barberanus» consta ja l'any 966. Castell de Sentmenat: la primera citació és en 1065, en canvi del castell de Guanta, situat actualment dintre al mateix terme, consta en 1017, però la primera dada del castell és l'any 1157. Castell de Cerdanyola: resulta el més modern de tots, doncs es diu construït el segle XII. Castell de Montcada: podria ésser un dels més antics per diverses causes, doncs fins i tot es creu que el seu nom de «Montis Catani» hauria pogut constituir l'origen del nom de Catalunya; històricament, la referència més reculada és de l'any 989.

A més d'aquestes notícies de castells comarcals, no serà per menys dedicar unes ratlles a altra classe de fortificacions existents en el nostre terme, com el suposat castell dels Baiona, i els de Can Feu, Sant Julià d'Altura, Ribatallada, i les masies fortificades de Castell Arnau, Torre del Canonge i encara en queda alguna que altra, però ja no amb semblants característiques. Del suposat castell de Baiona res se'n pot creure en realitat, i fins l'any 1192 no comença a sortir la família Baiona, precisament com a castlans del castell d'Arrahona¹⁹ la qual cosa pot ésser la causa confusionista d'un castell propi. A més, la castellania d'Arrahona la tenien en perpetu úsdefruit. El castell de can Feu: en el segle XV trobem per primera vegada aquest nom personal a la història llocal, i en el segle XVI, aquesta família aconsegueix entrar en la noblesa, i segurament, es devia començar a construir el castell senyorial²⁰. Entre els anys 1120 i 1136, hi ha documents que anomenen el castell d'Altura, que es suposa seria edificat en el

17. Varis Autors: **Història dels Catalans**. Volum II. Editorial Ariel, Barcelona, 1961.

18. **Els Castells Catalans**. Obra citada.

19. Miquel Carreras: **Obra citada**.

20. Miquel Carreras: **Obra citada**.

punt on ara existeix la vella parròquia de Sant Julià, però aquest suposat castell, creiem que ha de referir-se a la casa fortificada amb caràcter de castell en el petit turonet de Ribatallada, com ja vaig intentar demostrar en uns articles publicats en el periòdic «Sabadell» els dies 21 desembre 1968 i 26 febrer 1974. Castell Arnau, era una d'aquelles masies defensives que ja existia a principis del segle XIV, i referent a la Torre del Canonge, en cas d'haver-hi existit, pròpiament una torre, ja no en queda cap senyal.

Després d'aquesta relació cronològica dels castells més propers, hem de recordar que el d'Arrahona figura entre els de més antigor, i, de referir-se en el terme feudal del castell la donació de terres feta per Luisandre a l'any 961²¹ vindria a representar que ja existia vint-i-quatre anys abans que el comte Borrell II repartís les terres reconquerides entre els seus cavallers; però com ja s'ha dit, no es pot assegurar que el castell existia, encara que sí el nom d'Arrahona. També és de Miquel Carreras la referència de l'any 1049 que s'anomena per primera vegada el nom propi de castell, però ens cal entendre que quan els documents ens donen confirmacions de llocs, aquests ja han d'existir de més o menys temps, i fins, a vegades, poden passar molts anys que segons les circumstàncies no hi hagi motius de documentació.

Per una fotografia guardada en el Museu d'Història, sabem que el senyor Vicenç Renom Costa va realitzar uns treballs en el turó del castell entre els anys 1919-1920, descobrint els fonaments del que s'ha cregut pertanyia a una torre de forma quadrada i pedres perfectament treballades, o sigui cairejades pels seus costats. Però fou una llàstima que Vicenç Renom no vagi anotar en el seu «Diari d'Excavacions» com acostumava, res del que va fer en el turó del castell, i tampoc sabem res de si es va trobar alguna altra cosa o objecte a més dels fonaments, com per exemple, ceràmica, vidre, ferros, etc. corresponent al temps medieval.

Contemplant dita fotografia, ens donem compte que els clots oberts per a la investigació podien arribar a la profunditat d'un 0'70 metres, a jutjar per la situació de les persones que hi treballen. Però en tot aquell regirament de terres, fa estrany que el senyor Renom no hi vagi recollir res, almenys res existeix en el Museu i ell tampoc mai ho va dir. Aquesta causa desorientadora, em va fer decidir a emprendre unes noves excavacions per intentar localitzar algunes pedres d'aquell fonament i seguir per tot el turó amb la il·lusió de realitzar un complet estudi de tot el que poguéssim anar descobrint, garbellant les terres per recollir el fragment o la cosa més petita. I si aquella il·lusió d'unes excavacions més extensives no es va poder complir com havia projectat, per falta de col·laboració econòmica i de personal, les notes resumides del meu «Diari d'Excavacions» transcrites a continuació, ofereixen el resultat dels treballs aconseguits.

5 novembre 1967. Aquest primer diumenge va ésser només de preparació i per netejar tota la superfície del turó de les plantes i bardisses que hi existien.

12 novembre 1967. Hem començat obrir un vall en el centre del turó excavant 2 metres de llargada per 1'30 d'amplada i 0'35 metres de fons. En aquest espai de terra hi hem recollit molts trossos de teules d'aquelles

21. Miquel Carreras: *Obra citada*.

llargues i aplanades, de color groc. Tres trossets de vidre blau i altres dos de color blanc. Diversos fragments de color negrós, o potser millor diríem recremats, i uns altres de superfície blanca, molt prims, i també uns fragments de terrissa, sense vernissar, color blavós, algun d'ells, en petits acanalats horitzontals. Dos trossets de color negrós, recremats, i uns altres de superfície blanca, molt prims, i també uns fragments de morter de granulats fi i de color més aviat blanc.

3 desembre 1967. Degut a unes setmanes de pluges, fins aquest diumenge no hem pogut reemprendre els treballs, tot i ésser, encara, la terra quelcom humida. Continuarem excavant en el vall obert podent observar algunes pedres d'importació o sigui no pròpies d'aquell lloc. Recollirem vuit petits fragments de terrissa de color grogós, però vermellosa per la banda interior; cinc fragments amb acanalats horitzontals; deu fragments de més gruix, però mal cuita i grollera, algun d'ells porta vernís en les dues cares; un altre fragment molt rústic, amb aquelles clàssiques partícules minerals metàl·liques que recorden la terrissa prehistòrica; un trosset de vidre color blau pàl·lid; i una teula trencada, però reconstruïda ens donà aquestes mides: llargada 0'45 metres i 0'20 d'amplada màxima. També altres teules trencades, d'argila groga unes, i d'argila vermella les altres, tres petits ossos d'animal i dos fragments de vidre, però aquests són relativament moderns.

10 desembre 1967. Degut el fred i el fort vent glaçat dalt del turó, decidirem marxar cap a casa per allà les 10 del matí.

Desembre 1967. Tenim ja quatre metres de llargada per 0'57 metres de profunditat del vall obert en el centre del turó. Avui hem recollit set trossos de teules grogues i vermelles, una pedra clavada al mig d'un gruix de morter. Terrissa negrosa, sense vernís, però decorada amb incisions horitzontals i semicirculars. Altres fragments de terrissa diversa, però tota ella molt rústica i mal pulimentada. Alguns panots aïllats de morter i un trosset, molt petit, color blau. És curiós poder observar com van sortint unes clapes de terra negrosa, sigui per l'existència de focs molt antics o per algun altre motiu desconegut.

Comencem molt animats l'any 1968 el diumenge 14 de gener.

Referent a la profunditat del vall, hem arribat en el fons que es troba la pedra forta del conglomerat del qual és constituïda la base del turó, recollint moltes teules trencades, però el curiós és que són de diferents colors d'argila, dominant el groc, el gris i el vermellós. Aquesta diversitat de colors i tamanyes de les teules, fa pensar que en algun temps s'hagués reconstruït o adobat una part de la teulada del castell, portant teules d'un altre lloc o forns diferents. En aquest mateix dia, recollirem deu fragments de terrissa, tres de vidre, un ullal possiblement de llop i algunes pedres en les quals encara hi havia morter enganxat per unir-les.

21 gener 1968. Les troballes de teules trencades continuen amb igual proporció i amb la mateixa varietat, o sigui teules fines, més modernes, i altra de grollera, més antiga, i amb igual diferència de colors d'argila. Comencen a abundar els panots de morter per la construcció. La vall oberta en principi, es va allargant i referent a la profunditat, hem arribat al metre de fondària. Avui hem trobat un troç de gerra, que en el seu interior dóna la impressió que hi havia hagut oli, cinc trossets de vidre blau, fragments

de terrissa, uns més antics que els altres, però que surten barrejats, o sigui tots en el mateix nivell de terres, la qual cosa demostra que anteriorment aquelles terres foren regirades, potser en temps de les excavacions del senyor Renom, o qui sap si per alguns buscadors de suposats tresors. També trobarem un queixal que de moment sembla de persona, però com que és trencat, no es pot assegurar la seva classificació.

4 febrer 1968. Poques troballes, i només garbellant la terra que hem anat treient, hem trobat algun trosset de vidre. En canvi, sí que abunden els rocs i les teules.

11 febrer 1968. Segueixen pedres o rocs sense ordre ni motiu determinat, ossos d'animal impossibles de classificar, i petits fragments de terrissa més aviat negrosa, però no recremada.

18 febrer 1968. Gairebé res de troballes, tot i haver arribat prop del centre del turó, cosa que ja em va estranyar que no trobem encara, cap senyal d'aquells fonaments de pedres cairejades que va poder localitzar el senyor Renom.

3 de març 1968. Trobem terra molt negrosa, bastant fina, de vegades sembla sorrenca, teules, sempre molt trencades, pedres naturals, mai treballades, alguns trossos de morter, que de vegades és fet amb calç i altres sembla amb guix.

17 març 1968. A la profunditat de 0'60 metres, ja trobem la pedra forta de les capes de conglomerat i em sembla que no és necessari de profunditzar més. Tanmateix, hem trobat divuit fragments de terrissa tosca, grollera i sembla recremada pel foc. Algunes pedres petites de quars blanc, uns troços de teula molt aplanada i algun morter de construcció.

19 de març, dia festiu. Seguim avançant, i a uns quinze metres del començament del vall obert en principi, trobem la terra molt flonja a uns 0'70 metres de profunditat. És tan flonja que inclús es pot treure fàcilment amb les mans. Per uns moments, tinc l'esperança d'haver arribat en el punt on ja va excavar el senyor Renom, i amb illusió busquem els possibles fonaments de la torre que hi haguessin pogut quedar, però aviat quedem desillusionats per no localitzar cap resta, cap senyal ni indicació de res. Unes teules mal cuites, recremades i amb incrustacions de morter, fan pensar que haguessin estat utilitzades com a material de construcció, o que fossin collades amb morter dalt de la teulada.

24 de març 1968. Poca cosa a destacar, tot i arribant a la profunditat de 0'68 metres, i haver excavat més de la meitat del turó. Cada dia de treball, resulta incomprensible la falta de restes pròpies de la construcció, exceptuant les teules, i pensant sempre trobar-nos amb aquells descobriments del senyor Renom, o quant menys algun senyal, o alguna pedra o carreu cairejat, cosa que d'haver-ne quedat algun, ja l'hauríem tingut de trobar, si la suposada torre d'aquells fonaments hagués estat situada en el centre del turó com així seria el més natural.

7 d'abril 1968. Hem arribat en l'excavació, a dinou metres de distància, seguint el vall obert al començament. Quan només ens falten dos metres per travessar el turó d'un costat a l'altre trobem altra vegada la terra tova i esponjosa a la profunditat de 0'85 metres, i més al fons, ja surt la roca natural. Trobem aquí un fragment de mandíbula que tan pot correspondre a un gos, guineu o llop. Moltes pedres soltes, sense ordre, trossos de teules com sempre i altres pedres barrejades amb morter mig desfet.

21 d'abril 1968. Com més avancem vers el final, menys coses anem trobant, però estic convençut que aquest costat va ésser regirat no fa molts anys, i novament pensem en aquells buscadors de tresors que sempre creuen que han de trobar en els llocs antics. No obstant, un tros de paviment de morter sembla situat en el seu lloc d'origen, però hauríem d'excavar més a un costat per confirmar-ho plenament, cosa que farem en una altra ocasió.

5 de maig 1968. Finalment, hem arribat a traspasar tot el turó amb el vall obert d'un costat a l'altre, o sigui, una llargada de 21 metres, sense poder recollir res d'interessant, tot i que, com sempre, hem anat garbellant les terres excavades. Definitivament, quan menys, ara ja es pot afirmar que en el centre del turó no hi ha restes de fonaments, i en cas d'existir, serà necessari buscar a cada costat pels possibles fonaments de les muralles laterals.

19 de maig 1968. Últim dia de les excavacions. Pràcticament avui ja no excavarem, doncs obert el vall d'un costat a l'altre en més d'un metre d'amplada i sense el resultat positiu que esperàvem, decidirem suspendre els treballs fins a una segona etapa que després d'haver passat aquests anys no ha estat possible de realitzar. Si la col·laboració necessària per aquestes coses va ésser escassa, confessem que també ho foren les troballes, tal com s'ha anat veient en el «Diari d'Excavacions», i de les quals, a més de poqueta cosa, ens demostren una pobresa de decoració i valoració, perquè res de ceràmica vernissada i decorada, res d'objectes que demostrassin un ambient de senyoria, res d'aquelles èpoques ibèrica i romana, i tampoc cap senyal d'aquells repetits fonaments que va trobar en Renom. Però tanmateix sí que existia una realitat positiva, i és la presència històrica del castell en aquell lloc, i això ja és motiu suficient per intensificar l'estudi de totes les característiques de superfície que el propi terreny ens podia proporcionar. I va ésser precisament en aquest estudi de sobre terreny on vaig poder realitzar després els millors descobriments arqueològics de l'època autèntica del castell feudal d'Arrahona.

Les mides actuals del turó, poden considerar-se entre els 19 metres d'amplada per uns 25 de llargada, però segur que segles enrera havia estat un poc més espaiós i aquest fet queda demostrat per un dels més importants descobriments de superfície. Es tracta d'una base de muralla existent en el costat nord-est i sobre mateix de l'espadat del Riutort, on aprofitant un relleu natural rocós, s'hi va construir una forta i ampla muralla en pedres cairejades per tots els costats, les quals, en trobar-se ara a uns cinc metres més avall del pla del turó i en un punt tan perillós d'observar-les i encara cobertes de vegetació, resulten difícils de localitzar. És necessari baixar per una corda en el pendent vertical per aconseguir estudiar-les. Representen, efectivament, les restes intactes que ens queden de les primeres construccions del castell d'Arrahona, i vénen a ratificar una vegada més, que el castell no era pas, com sempre s'ha suposat, una construcció pobra i petita, sinó que era el suficient gran per a la defensa d'aquella reduïda, això sí, població rural arrahonesa.

L'opinió dels historiadors locals ja descrita referent a la pobresa constructiva del castell, es pot considerar, en part, raonable des de l'any 1366, en que sabem que era quelcom enderrocat quan Roger de Besora va donar-ne possessió a Berenguer de Relat per la venda efectuada²², i devia ser

en aquell temps del canvi de senyor que el castell fou restaurat amb parets de tàpia i altra classe de materials constructius com els que observàrem durant les excavacions. Però abans d'aquell any 1366, havia de tenir un altre aspecte diferent, i tot ell devia estar construït en carreus ben treballats, perquè si els fonaments ja ho eren, és lògic acceptar que les parets i muralles que eren aleshores visibles, amb molta més raó també tenien d'ésser-ho, ja que havien de rebre i defensar les envestides enemigues i les inclemències destructores del temps.

A finals del segle XIV, es donà una ordre d'arreglar els castells que es trobessin en males condicions, i havien de restaurar-se amb parets de pedra. En canvi, com a contrapartida, l'any 1553, en el temor d'una pròxima guerra amb França, es feren destruir alguns castells perquè no poguessin servir d'aixopluc a les tropes franceses²². Entre aquells segles XIV i XVI, no sabem la sort, o la dissort, del castell d'Arrahona, ja que devia dependre de les simpaties que alguns senyors feudals poguessin tenir per la nació veïna. Així, aquella ordre donada en el segle XIV, vindria a reafirmar el que ja hem dit, o sigui que el castell, d'una manera o altra, seria reedificat novament, encara que potser no amb igual material com ho havia estat primitivament.

En el mateix nord-est, i sempre a ran de l'estimbat inaccessible pel propi pendent, vàrem tenir altre sort en descobrir unes cavitats certament curioses. Segur que n'hi havia d'altres més en renglera, però dos dels forats es conservaven en bones condicions. De moment, en localitzar-los, va semblar com si fossin caus de toixons o de guineus, però tot seguit, a l'explorar-los, i netejar-los, confirmaren que en el seu temps eren uns dipòsits d'aigua natural que s'hi filtrava de les pluges. En el fons de cada forat, es veu la tosca que hi havia deixat l'aigua, i en els punts sense tosca, era ple d'aquella frondosa vegetació de plantes petites que tant abunden en els llocs humits. Aquests petits dipòsits i altres que devien existir, ens demostren un fet eloqüent com és la previsió d'un element tan indispensable com és l'aigua, i principalment, en cas d'haver de resistir en la defensa del castell. El lloc on eren situats, fou sàviament escollit en doble imaginació, la primera, perquè ningú, des de baix el Riutort, podia arribar-hi, i la segona perquè molt poc hi tocava el sol per aquella situació, a més que devien estar protegits amb ramatges o altra cosa per conservar millor la humitat.

Aquests dos descobriments de la muralla, i els dipòsits d'aigua, venien a compensar aquella colla de diumenges dedicats a la investigació de sota terra, però encara, superficialment, ens esperaven altres sorpreses que mai tampoc ningú n'ha fet esment per haver passat desapercebudes per la falta d'una detinguda i pausada inspecció. L'únic lloc assequible per pujar dalt el turó del castell, era per la banda del riu Ripoll, on el pendent és més suau per la pujada. Doncs bé, per aquell costat tampoc resultava fàcil, perquè per assegurar la defensa hi havia una sèrie d'obstacles per dificultar i complicar el camí. O sigui que a mitja falda del turó començaven unes muralles que podríem anomenar de laberint per la forma com eren situades, i per on el camí, de peu o de bast, que forçosament hi tenia de passar, es veia obligat de fer-ho seguint uns giravolts ascendents fins que anava a

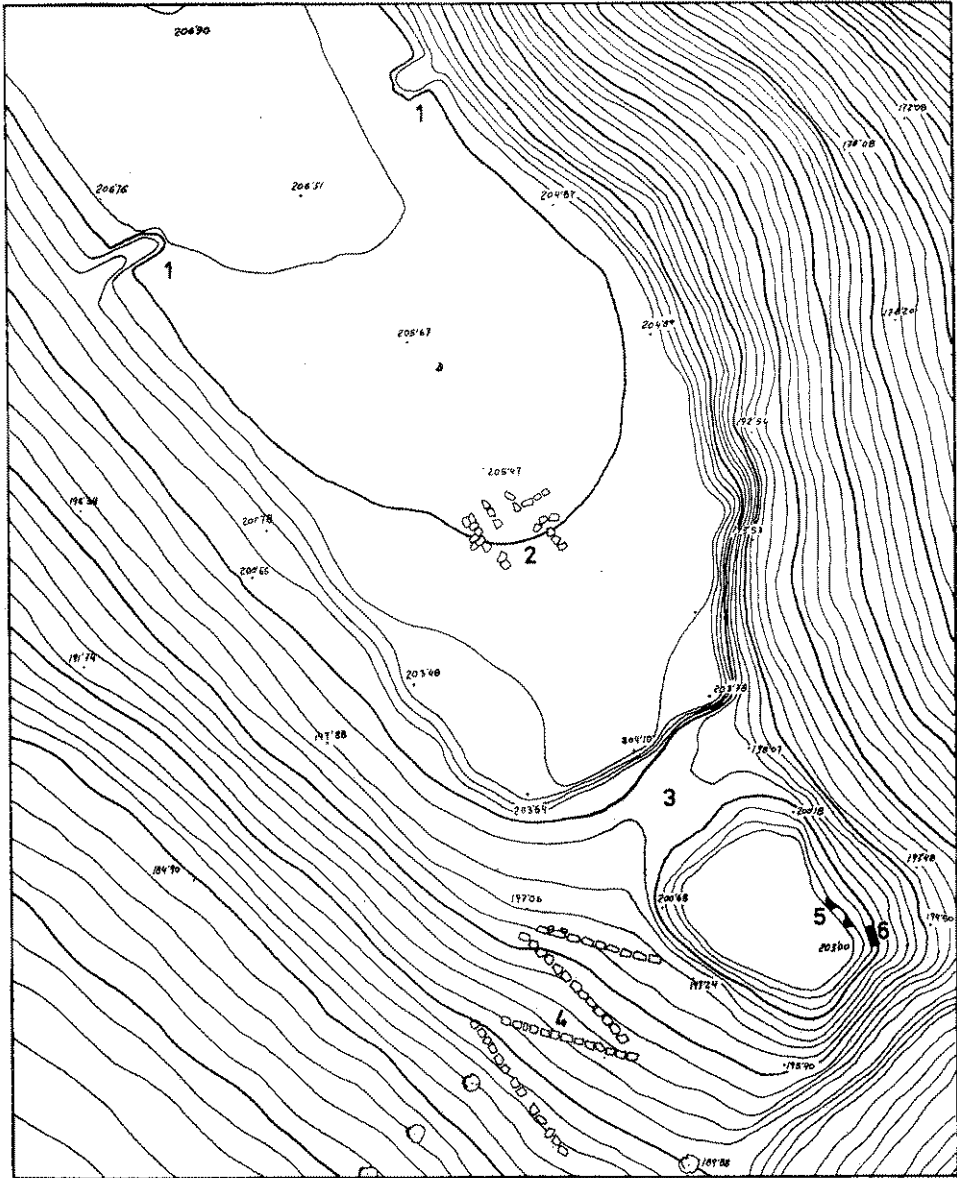
22. Miquel Carreras: **Obra citada.**

23. Lluís Almerich: **Obra citada.**

sortir al peu de la gran fossa o vall que aïllava el castell de la resta del pla. Val la pena insistir sobre aquestes muralles o parets en forma de barres en ziga-zaga, perquè les vàrem anar resseguint, observant els pocs senyals que hi queden ran de terra, i alguna altra que el pagès de la vinya de raïms negres que hi havia, va aprofitar per fer-hi margenades per aguantar la terra en forma de bancals. La posició complicada amb diversos giravolts, tenia l'avantatge de que quan es pujava vers al castell, des de dalt els podien anar veient i observant per les continuades corbes que es veien obligats a fer mentre anaven pujant. Havíem localitzat, doncs, una altra demostració que ens ajudava a comprovar que el castell era ben protegit i defensiu en tots conceptes, ja que la seva situació no quedava pas gaire lluny del riu Llobregat, línia fronterera entre moros i cristians. Encara es pot recordar per sota el turó del castell, i seguint un bon tros per la vorera del Riutort, hi passava la gran via romana que, venint de Martorell, davallava pel davant del Molí d'en Torrella, seguia per la mansió d'Arrahona, a la serra de la Salut, en direcció a Granollers, però que en el transcurs del temps, aquella via romana quedà transformada en camí veïnal entre Sabadell i Caldes de Montbui.

Quan Miquel Carreras parla del gran vall o fossa que separa el turó del castell, la resta del pla que podriem dir «Pla de Togores», diu que el vall es pot veure d'una certa distància degut a les seves extraordinàries proporcions. I així és efectivament, perquè la seva grandària aproximada té una mesura d'onze metres d'amplada, cinc de fondària i trenta-un metres de llargada. Els sabadellencs que no hagin estat mai en el turó del castell d'Arrahona, caldria que fessin un moment de recapacitació per adquirir una millor idea del que representen aquelles mides, i aleshores es comprendria com en l'època de la primera construcció no varen escamotejar cap esforç per assegurar la fortificació contra una sorpresa enemiga, de manera que tot es feia i es construïa seguint un pla militar i per una seguretat en temps de pau, que possibilités emprendre els treballs de la terra vitals per la subsistència humana.

La qüestió que el turó d'Arrahona quedava petit per l'existència d'un castell molt més espaiós tot i que antigament tenia una major amplada, era una incògnita que ens interessava aclarir. Pensem com tot castell, sigui defensiu o bé senyorial, necessita altres dependències annexes i properes per la gran diversitat de coses, objectes i persones que, per molts motius, hi són imprescindibles. Aleshores, on eren situades les dependències necessàries del castell d'Arrahona? Ja sabem que en el turó aïllat només hi podia haver el propi castell, i per tant, ens era convenient buscar per aquells voltants vestigis possibles d'altres construccions més enllà del vall o fossa de protecció, i efectivament, el resultat de la investigació fou positiu en descobrir unes restes d'edificis seguint els fonaments visibles ran de terra i a la distància d'uns quaranta metres més amunt del vall de protecció. En queden pocs senyals perquè les terres, fins fa poc temps eren sembrades i el pagès les anava netejant de les pedres arrencades, però, no obstant, els pocs indicis eren senyals evidents que existien altres dependències relacionades amb el castell. Ja no és necessari de dir com seria interessant poder realitzar també excavacions en aquest altre lloc per saber si era una casa on hi vivien els guardians del castell o qui sap si els propis senyors,

1. Inicis d'obertura del segon vall.
2. Restes de construccions.
3. Vall de protecció.

4. Pareds del camí d'accés.
5. Dipòsits d'aigua.
6. Basament de muralla.

o bé uns magatzems per guardar els productes agrícoles que els pagesos arrahonesos tenien obligació d'entregar en aquell temps de feudalisme. Tanmateix, qui sap, si es tracta d'un lloc molt més gran del que ara semblen les poques restes visibles, i que pogués servir, conjuntament, a més dels motius indicats, per altres que ara, sense estudiar-ho, no podem imaginar. Però una cosa queda clara i concreta, com l'existència d'altres construccions complementàries relacionades amb el castell d'Arrahona.

Aquesta diversitat de descobriments inèdits realitzats per la investigació metòdica de superfície, i seguint per aquest mateix sistema, encara ens reservava una altra sorpresa igual d'inèdita per no estar citada per cap autor ni haver-ne sentit fer esment. Més amunt de les restes d'aquells altres edificis annexes, a uns 92 metres del vall de protecció obert per aïllar el turó, s'hi havia començat obrir precisament un altre vall o fossa de tres metres i mig d'amplada. Sembla que no es va poder obrir d'un costat a l'altra, i com tantes altres coses, no en sabem les causes sense l'estudi corresponent, però sí que es pot observar perfectament, com a cada banda del plà, a uns metres d'aquella segona vall iniciada que tenia de guardar i defensar aquells edificis adients al castell i que quedaven pràcticament al mig d'aquelles dues obertures de protecció.

Així, el castell d'Arrahona se'ns presenta com a posició protegida per dos valls de gran tallat defensiu, el basament d'una forta muralla, la renglera de petits dipòsits d'aigua, aquelles altres muralles o parets travesse-res pel pendent del riu Ripoll, i les restes d'edificis complementaris per les necessitats del castell.

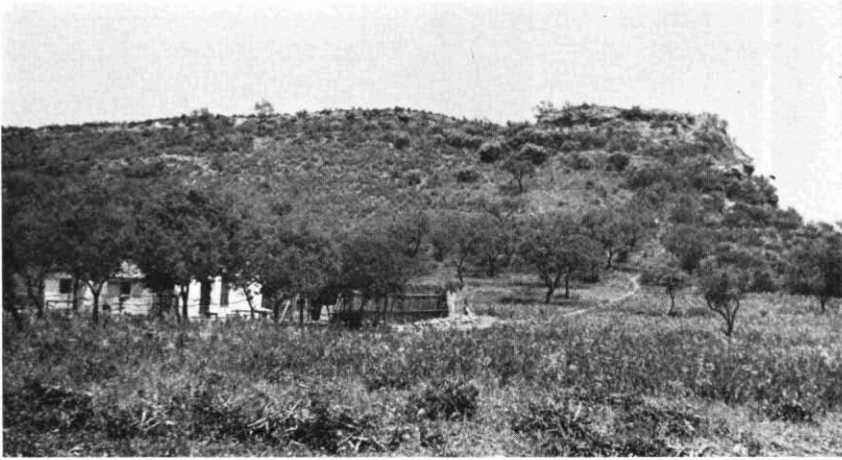
Resumint els resultats descrits i deduint les seves conseqüències principals podem dir que el castell d'Arrahona no és d'època ibèrica i tampoc romana, almenys no hi vàrem trobar res en les excavacions que correspongués a aquells temps. Tot i així, mai es poden donar conclusions definitives sense la realització d'uns treballs complerts que justificaran millor els resultats aconseguits. Tanmateix, actualment, sí que podem afirmar que els pocs vestigis medievals que hi queden, segueixen encara sentint dringar sonorament el pas de les aigües del riu Ripoll i del Riutort per anar recordant que, si Sabadell va néixer a la serra de la Salut, en el turó del castell d'Arrahona hi va créixer.

A més dels que figuren en aquestes notes bibliogràfiques, han estat consultats els llibres següents:

Ferran Soldevila: **Història de Catalunya**. Volum I. Editorial Alpha. Barcelona, 1962.

Salvador Miralda: **Itineraris a castells i breus notícies històriques**. Editorial Rafael Dalmau, Barcelona, 1963-1965.

Lluís Monreal i Martí de Riquer: **Els castells medievals de Catalunya**. Barcelona, 1955-1959.

El turó aïllat del Castell d'Arrahona, vist per la banda del riu Ripoll.

Les excavacions al turó d'Arrahona que va realitzar el senyor Renom els anys 1919-1920.

Restes de fonaments de la muralla del Castell d'Arrahona.